

سودای مهاجرت:

تمایل ایرانی‌ها به مهاجرت و عوامل تعیین‌کننده آن

مریم رضایی^۱، رسول صادقی^۲

شناسه دیجیتال (DOI): 10.22084/CSR.2021.21216.1772

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۲/۱۵، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۶/۱۹

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۶۲-۳۵

چکیده

امروزه مهاجرت و جابه‌جایی بین‌المللی جمعیت‌ها با هدف دستیابی به رفاه و شرایط زندگی بهتر روزبه‌روز در حال گسترش است. مهاجرت از ایران هرچند قدمتی طولانی دارد، اما در سال‌های اخیر روند افزایشی داشته، و همچنان، نسبت قابل توجهی از جمعیت نیز در سودای مهاجرت و تمنای رفتن به خارج از کشور هستند. بر این اساس، هدف از مقاله پیش‌رو، سنجش تمایل ایرانی‌ها به مهاجرت از کشور و عوامل مؤثر بر آن با استفاده از تحلیل ثانویه داده‌های خرد پیمایش ملی سرمایه اجتماعی با تعداد نمونه ۱۴,۲۰۰ نفر ساکن در مناطق شهری و روستایی ایران است. نتایج نشان داد حدود یک-چهارم پاسخ‌گویان میل به مهاجرت از ایران دارند. افرادی که در سودای مهاجرت از ایران هستند اغلب مرد، مجرد، جوان، تحصیل‌کرده دانشگاهی، با رضایت اجتماعی پایین، متعلق به طبقه اجتماعی متوسط و بالا و ساکن در شهرهای بزرگ هستند. از این‌رو، اغلب افراد دارای میل مهاجرت را افراد تحصیل‌کرده، ماهر و متخصص تشکیل می‌دهند؛ بنابراین، سودای مهاجرت در میان ذهنیت ایرانی‌ها، -به‌ویژه نسل جوان- شکل گرفته و این وضعیت، می‌تواند منجر به افزایش حجم مهاجرت‌های بین‌المللی از کشور شود.

کلیدواژگان: مهاجرت بین‌المللی، عصر مهاجرت، سودای مهاجرت، مهاجرت‌گزینی، رضایت اجتماعی.

۱. دانشجوی دکتری جمعیت‌شناسی، گروه جمعیت‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

۲. دانشیار گروه جمعیت‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران و پژوهشگر مؤسسه تحقیقات جمعیت کشور، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

Email: rassadeghi@ut.ac.ir

۱. مقدمه

جهانی‌شدن مهاجرت با افزایش روزافزون شمار کشورهای میزبان که به‌طور هم‌زمان، تحت تأثیر جابه‌جایی‌های مهاجرتی قرار می‌گیرند، در حال وقوع است (کستلز و میلر، ۱۳۹۶: ۲۱). براساس شواهد آماری، حجم مهاجرت‌های بین‌المللی در دو دهه گذشته حدود دو برابر افزایش یافته است. جمعیت مهاجران بین‌المللی در سال ۲۰۱۹ م. بالغ بر ۲۷۲ میلیون نفر گردیده است (گزارش جهانی مهاجرت^۱، ۲۰۲۰).

مهاجرت فقط تحرک و جابه‌جایی مکانی نیست، بلکه مجموعه پیچیده‌ای از عوامل و پیامدهای مختلف را شامل می‌شود. این پیچیدگی، هم در سطح فردی در فرآیند تصمیم‌گیری، امر بسیار خطیر و پرهراسی است؛ هم در بُعد اجتماعی دارای پیامدهای خواسته و ناخواسته‌ای متعددی است (کستلز و میلر، ۱۳۹۶: ۱۱). فرد مهاجر با جابه‌جایی از مکانی به مکان دیگر، هم خود، هم مکانی که از آن مهاجرت کرده است و هم مکانی که به آن مهاجرت می‌کند را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ به طوری که با افزایش تعداد مهاجران در دنیا، کشورهای مبدأ و مقصد مهاجرت به میزان بیشتری از این پدیده متأثر می‌شوند (جانتن و همکاران، ۱۳۹۴). جابه‌جایی و حرکت افراد ممکن است تأثیرات گسترده‌ای بر مناسبات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی کشورهای مبدأ و مقصد بگذارد. برخی کشورها از مهاجرت بیشتر تأثیر می‌گیرند و می‌توان انتظار داشت مهاجرت بر نظام اجتماعی و رفاهی آن‌ها بیشتر تأثیر بگذارد (سیپینن^۲ و بک^۳، ۲۰۱۶). اگرچه پدیده مهاجرت در همه جوامع و زمان‌ها مطرح بوده است، اما ماهیت، علل و آثار آن در جوامع مختلف یکسان نیست (پایتختی‌اسکویی و طبقچی‌اکبری، ۱۳۹۴)؛ بنابراین، شناخت میل به مهاجرت و عوامل مؤثر بر آن، می‌تواند کشورهای مبدأ مهاجرت را در سیاست‌گذاری و مدیریت مهاجرت یاری دهد.

میل به مهاجرت، تعیین‌کننده اصلی مهاجرت واقعی است (ون‌دالن^۴ و همکاران، ۲۰۰۵). هرچند، میل به مهاجرت ممکن است هرگز تبدیل به تصمیم و رفتار واقعی مهاجرت نشود (گاردنر^۵ و همکاران، ۱۹۸۶؛ دی‌گروت^۶ و همکاران، ۲۰۱۱) و نوعی بی‌حرکی غیرارادی (کارلینگ، ۲۰۰۲؛ چایکا^۷ و ووتکنشت^۸، ۲۰۱۴) رخ دهد. بر این اساس، به قول کارلینگ^۹ (۲۰۰۲: ۵) به همان اندازه که در دنیای امروز از «عصر مهاجرت» سخن گفته می‌شود، می‌توان از «عصر سکونت اجباری»^{۱۰} نیز سخن گفت. از این‌رو، میل به مهاجرت از مواردی است که در سال‌های اخیر توجه زیادی را در ادبیات مهاجرت به خود جلب کرده است. در تعریف این اصطلاح، کسی دارای میل به مهاجرت است که مهاجرت را بر ماندن [در کشور مبدأ] ترجیح دهد. بررسی میل به مهاجرت که مستلزم تمرکز بر کشورهای مبدأ است، به دو دلیل اهمیت دارد: اول،

بخشی جدایی‌ناپذیر از پویایی‌های مهاجرت است؛ بدین معنا تمام کسانی که اقدام به مهاجرت می‌کنند میل به مهاجرت دارند، درحالی‌که ممکن است تمام کسانی که میل به مهاجرت داشته باشند نتوانند، به دلیل موانع موجود، مهاجرت کنند. دوم، میل به مهاجرت می‌تواند به طرق گوناگون بر تخصیص منابع اثر بگذارد (کارلینگ، ۲۰۱۷) و نارضایتی اجتماعی در جامعه افزایش دهد.

اهمیت مفهوم «سودای مهاجرت» یا «تمایل به مهاجرت» در این است که وقتی چنین میلی در جامعه‌ای گسترده شود و فکر کردن به مهاجرت به عنوان یک امکان جدی برای رهایی از سختی‌های زندگی در جامعه مبدأ و یا رسیدن به منفعتی پایدار در جامعه مقصد عمومی شود، همین امر می‌تواند چگونگی زیست مردمان را در جامعه مبدأ تحت تأثیر قرار دهد. این پدیده را شاید بتوان مهاجرت به مثابه یک امکان»، در مقابل «مهاجرت به مثابه یک اقدام» نامید (آسایش و همکاران، ۱۳۹۸).

ایران در چند دهه اخیر یکی از کشورهای مهاجرفرست در جهان بوده است؛ هرچند آمار دقیقی در مورد مهاجرت ایرانیان به خارج از کشور وجود ندارد، اما برآوردها نشان می‌دهد که در طول چهار دهه گذشته، روند مهاجرتی ایرانیان به خارج از کشور تداوم و حتی گسترش یافته است. جهت و جریان اصلی مهاجرت (به ویژه مهاجران ماهر و تحصیل کرده) به سوی کشورهای توسعه یافته بوده است. بر این اساس، سهم مهاجران تحصیل کرده و ماهر از تعداد کل مهاجران بین‌المللی در منطقه کشورهای سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) در سال ۱۳۹۰ ه.ش.، ایران جایگاه چهارم داشته است؛ چرا که نیمی از تعداد کل مهاجران ایرانی را افراد تحصیل کرده و یا ماهر تشکیل داده است. هم‌چنین، از نظر تعداد مهاجران تحصیل کرده، ایران در مقایسه با کشورهای حوزه خاورمیانه و شمال آفریقا (MENA) در سال ۱۳۹۰، رتبه نخست را داشته است (صادقی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۲۹). علاوه بر این، هنوز هم نسبت قابل توجهی از جمعیت در تمنای رفتن و سودای مهاجرت هستند که بررسی آن از اهمیت زیادی برخوردار است. در سال‌های اخیر در حوزه مهاجرت ایرانیان به خارج از کشور مطالعات متعددی انجام گرفته است. در این مطالعات به عوامل جمعیت‌شناختی (راهشخو و همکاران، ۱۳۹۱؛ حکیم‌زاده و همکاران، ۱۳۹۲؛ زنانی و همکاران، ۱۳۹۳؛ پایتختی اسکویی و طبقچی اکبری، ۱۳۹۴؛ سیفی و خالقی‌نژاد، ۱۳۹۵)، عوامل اقتصادی (شاه‌آبادی و جامه‌بزرگی، ۱۳۹۳؛ نظری و آقازاده، ۱۳۹۴)، عوامل اجتماعی (قرابی تبریزی و همکاران، ۱۳۹۲؛ زنانی و همکاران، ۱۳۹۳؛ توکل و عرفان‌منش، ۱۳۹۴؛ جوادزاده، ۱۳۹۴)، عوامل فرهنگی (قرابی تبریزی و همکاران، ۱۳۹۲؛ زنانی و همکاران، ۱۳۹۳؛ پایتختی اسکویی و طبقچی اکبری، ۱۳۹۴؛ توکل و عرفان‌منش، ۱۳۹۴)، عوامل سیاسی (حکیم‌زاده و

همکاران ۱۳۹۲؛ رنالی و همکاران، ۱۳۹۳؛ شاه‌آبادی و جامه‌بزرگی، ۱۳۹۳؛ توکل و عرفان‌منش، ۱۳۹۴؛ رضوی‌اله‌اشم، ۱۳۹۵) و عوامل علمی-آموزشی (رنالی و همکاران، ۱۳۹۳؛ توکل و عرفان‌منش، ۱۳۹۴؛ جوادزاده، ۱۳۹۴؛ نظری و آقازاده، ۱۳۹۴) تأکید شده است. با این حال، اغلب این مطالعات به صورت موردی و در مناطق جغرافیایی و یا در میان گروه‌های مختلفی از جمعیت انجام شده است و مطالعه‌ای که با نمونه در سطح ملی باشد، انجام نشده است. در این راستا، این مقاله با استفاده از داده‌های با نمونه معرف ملی قصد دارد میل به مهاجرت در میان ایرانی‌ها و همبسته‌های اجتماعی-جمعیتی آن را بررسی و تحلیل نماید.

۲. پیشینه پژوهش

انگیزه‌ها و عوامل تعیین‌کننده میل به مهاجرت بین‌المللی، به خوبی در مطالعات مهاجرتی منعکس شده است. «فاسمن» و «هینترمن»^{۱۱} (۱۹۹۸) در مطالعه‌ای با عنوان «مهاجرت بالقوه شرق و غرب: ساختار جمعیتی، انگیزه‌ها و اهداف» به بررسی عوامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت از جمهوری چک، مجارستان، لهستان و اسلواکی پرداخته‌اند. براساس نتایج به دست آمده از این مطالعه، عوامل جمعیتی و اجتماعی نظیر: سن، جنس، قومیت، وضعیت تأهل، تحصیلات، اشتغال، درآمد، تجربه مهاجرت، عوامل زیست‌محیطی، کنجکاو و شبکه‌های اجتماعی بر تمایل به مهاجرت خارج از کشور دارای تأثیر معناداری بوده است. مطالعه انجام شده توسط «ون‌دلن»^{۱۲} و همکاران (۲۰۰۵) با عنوان «خروج از آفریقا: چه چیزی فشار را برای مهاجرت تحریک می‌کند؟» تمایل به مهاجرت از آفریقا را مورد بررسی قرار داد. عوامل شناسایی شده در این مطالعه، سن، جنس، وضعیت تأهل، تحصیلات و اشتغال و شبکه خانوادگی بوده است. «آقاجانیان»^{۱۳} و همکاران (۲۰۰۶) در مطالعه‌ای با عنوان «مشتاق مهاجرت هستید؟ قصد مهاجرت به خارج از کشور در بین جوانان قرقیزستان» نشان داد که پس از کنترل ویژگی‌های اقتصادی و اجتماعی، اروپایی‌تبارها به طور قابل توجهی بیشتر از آسیایی‌ها به مهاجرت تمایل دارند. در حالی که هیچ تفاوت جنسیتی در مقاصد مهاجرت بین هر دو گروه تشخیص داده نشد، ازدواج، فرزندآوری و سرمایه اجتماعی دارای آثار قومی خاص و عوامل اقتصادی محرک‌های غالب برای مهاجرت در این مطالعه بوده است. «چیکا» و «ووتکنشت»^{۱۴} (۲۰۱۴) در مطالعه‌ای با عنوان «مهاجرت و تمایلات: آیا مهاجران در تردمیل لذت‌گرایی گرفتار شده‌اند؟» به بررسی تمایل به مهاجرت از کشور آندونزیایی‌ها پرداخته‌اند. براساس نتایج به دست آمده در این مطالعه، حدود ۷۰٪ از تفاوت‌های تمایل به مهاجرت را می‌توان با عواملی مانند: سن پایین، تحصیلات یا زمینه اقتصادی

و اجتماعی بالا توضیح داد، و باقی مانده آن به تمایلات فردی مرتبط است. با این حال، با وجودی این واقعیت که مهاجرت برای اکثر مهاجران از نظر اقتصادی سودمند است، به نظر می‌رسد که تجربه مهاجرت تمایلات اقتصادی را بیشتر می‌کند و بدین ترتیب مهاجران را در مسیر لذت به دام می‌اندازد.

«ون مول» و «تیمرمن»^{۱۵} (۲۰۱۴) در مطالعه «آرزوهای مهاجرت جوانان اروپایی در زمان بحران» نشان دادند که تصمیم به مهاجرت با توجه به تمام عوامل سطح خرد و کلان انجام می‌شود. عوامل سطح خرد (جنس، سن، تحصیلات، اشتغال، تجربه مهاجرت، محل زندگی، رضایت، بی‌توجهی به جوانان) و سطح کلان (وضعیت اشتغال کشور، نسبت بیکاری جوانان، تولید ناخالص داخلی (GDP) و سرانه مصرف واقعی (AIC) در این مطالعه بر میل به مهاجرت اثرگذار بوده‌اند. «بالاز»^{۱۶} و همکاران (۲۰۱۶) نیز در مطالعه‌ای با عنوان «تصمیم‌گیری در مورد مهاجرت به‌عنوان یک انتخاب پیچیده: استخراج وزن تصمیم در شرایط اطلاعات ناقص و پیچیده از طریق روش‌های تجربی» نشان دادند که درآمد، هزینه خانوار، آب و هوا، میزان جرم و جنایت، خطرات سلامتی، زبان، آزادی و امنیت، رضایت از زندگی از عوامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت از کشور می‌باشند. در مطالعه «ویلیامز» و همکاران (۲۰۱۷) با عنوان «اهداف مهاجرت بزرگسالان جوان در اروپا: یک تحلیل مقایسه‌ای چندسطحی» با ایجاد یک مدل چندسطحی از طیف گسترده‌ای از تعیین‌کننده‌های کلان، متوسط و خرد، اهداف مهاجرت در بازه‌های زمانی مختلف به بررسی تمایل به مهاجرت پرداخته‌اند. این عوامل در سطح کلان (برداشت از وخامت اقتصاد اتحادیه اروپا)، میانی (روابط اجتماعی، اهمیت قرار گرفتن در کنار خانواده، رضایت از جامعه محلی، وضعیت مالی یک خانوار)، و خرد (وضعیت مالی، شخصیت مهاجر، مهارت‌های زبانی و آموزش، کیفیت زندگی) می‌باشند. براساس نتایج شباهت‌های گسترده‌ای در کشورهای مختلف وجود دارد، اما سطوح کلان و متوسط از اهمیت ویژه‌ای در تمایل به مهاجرت برخوردارند. «مارو» و «کلکوفسکی» (۲۰۲۰) نیز در مطالعه «مدل‌سازی تمایل به مهاجرت آمریکایی‌ها: چگونه سرمایه، نژاد و هویت ملی ایده‌های آمریکایی‌ها را درباره زندگی در خارج از کشور شکل می‌دهد» نشان دادند که عواملی نظیر: سن، جنسیت، محل اقامت، نژاد، ایدئولوژی سیاسی و احساس تعلق، سرمایه فرهنگی (دسترسی به اینترنت در خانواده، مالکیت گذرنامه، توانایی صحبت کردن زبان خارجی، میزان تجربه قبلی سفر، تجربه مهاجرت)، سرمایه مالی (درآمد، وضعیت اشتغال، مالکیت خانه، سلامت مالی شخصی و منطقه) سرمایه اجتماعی (شبکه) بر میل به مهاجرت اثرگذارند.

درخصوص مهاجرت بین‌المللی از ایران مطالعات متعددی انجام شده است که در اینجا به نتایج برخی از این مطالعات اشاره می‌شود. «فروتن» (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای با عنوان «مهاجرین بالقوه در ایران: تبیین جمعیت‌شناختی و اجتماعی تمایلات مهاجرت به خارج از کشور» در شهرستان‌های منتخب ایران به بررسی عوامل مؤثر بر تمایل مهاجرت پرداخت. براساس نتایج این مطالعه، نزدیک به نیمی از جمعیت مورد مطالعه تمایل به مهاجرت داشتند. نتایج نشان داد که تمایل به مهاجرت به طور برجسته‌ای تحت تأثیر سه دسته متغیرهای عمده مشتمل بر متغیرهای جمعیت‌شناختی از قبیل: سن، جنس، محل سکونت، وضعیت تأهل، تحصیلات و متغیرهای مرتبط با نگرش‌های جنسیتی و دینداری است. علاوه بر این، انگیزه‌های اقتصادی و شغلی نقش به‌مراتب مهم‌تر و تعیین‌کننده‌تری در تمایل به مهاجرت ایفا می‌کنند.

«طاهری‌دمنه» و «کاظمی» (۱۳۹۷) در مقاله‌ای با عنوان «تمایل به مهاجرت در بین جوانان؛ مطالعه‌ای کیفی در تصاویر آینده» با استفاده از روش کیفی (تحلیل مضمون) با یک نمونه ۲۳ نفری با تحصیلات دانشگاهی از دو دانشگاه تهران و اصفهان به بررسی تمایل به مهاجرت از ایران پرداختند. نتایج نشان داد که سه تم اصلی تصاویر ویرانشهری از مبدأ، پیروی از یک همه‌گیری برای رفتن و جاذبه مقصد، تصاویر قوی محرک مهاجرت به شمار می‌آیند. «معینی» و همکاران (۱۳۹۸) نیز در مطالعه «تأثیر آرم‌گرایی توسعه‌ای جوانان تهرانی بر گرایش آن‌ها به مهاجرت» نشان دادند که، آرم‌گرایی توسعه‌ای قوی‌ترین متغیر مؤثر بر تمایل به مهاجرت است. پس از آن گرایش مذهبی پایین، سرمایه اجتماعی پایین، تحصیلات، سن، درآمد، جنسیت، وضعیت تأهل، و وضعیت فعالیت به‌طور معناداری بر گرایش جوانان به مهاجرت تأثیر دارند. «صادقی» و «سیدحسینی» (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان «میزان تمایل جوانان به مهاجرت بین‌المللی و عوامل تعیین‌کننده آن در شهر تهران» نشان دادند که نیمی از جوانان مورد بررسی تمایل زیادی به مهاجرت از کشور داشته‌اند. در این مطالعه، متغیرهایی نظیر: جنسیت، تحصیلات وضعیت اشتغال، شبکه اجتماعی، و ارزیابی مطلوبیت جامعه مبدأ، تأثیر معناداری بر تمایل به مهاجرت از کشور داشته است. «افشاری» و همکاران (۱۳۹۹) نیز در مطالعه‌ای با عنوان «بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر گرایش جوانان تهرانی به مهاجرت خارج از کشور» نشان دادند سرمایه اجتماعی، وضعیت اقتصادی، تحصیلات، وضعیت اشتغال، سن، جنس، و وضعیت تأهل بر میزان گرایش جوانان به مهاجرت مؤثر بوده‌اند.

از این رو، بیشتر مطالعات حول محور مهاجرت نخبگان و اقشار تحصیل کرده جامعه و آن‌هم به صورت موردی و در مناطق خاصی از کشور بوده است. مطالعه‌ای که در سطح ملی به‌سنجش تمایل به مهاجرت به خارج از کشور باشد، در جست‌وجویی که انجام گرفته است، وجود نداشت.

۳. مبانی نظری

نظریه‌های متعددی در تبیین مهاجرت ارائه شده است که در این بررسی به طور خلاصه به استدلال‌های کلیدی آن‌ها در قالب نظریه‌های اقتصاد نئوکلاسیک (خُرد و کلان)، بازار کار دوگانه، اقتصاد جدید، محرومیت نسبی، نظریهٔ جاذبه دافعه، و نظریهٔ فرآیند گزینشی مهاجرت اشاره می‌شود.

مطابق نظریهٔ کلان اقتصاد نئوکلاسیک، مهاجرت ناشی از تفاوت‌های جغرافیایی در عرضه و تقاضای نیروی کار می‌باشد. بازار کار، مکانیسم اصلی است که جریان‌های مهاجرت بین‌المللی کار را ایجاد می‌کند. اغلب نیروهای کار از کشورهای با دستمزد پایین به سمت کشورهای با دستمزد بالا مهاجرت می‌کنند. براساس این دیدگاه، اگر تفاوت‌های دستمزدی از بین برود دیگر مهاجرتی توسط نیروهای کار اتفاق نخواهد افتاد (مسی^{۱۷} و همکاران، ۱۹۹۳). برخلاف رویکرد اقتصاد کلان، در دیدگاه اقتصاد خُرد (هزینه-فایده) به تصمیم‌گیری فردی مهاجرت توجه می‌شود و مهاجرت کنشی در ارتباط با اختیار و ارادهٔ فرد در نظر گرفته می‌شود (سجاس‌تاد^{۱۸}، ۱۹۶۲؛ تودارو^{۱۹}، ۱۹۶۹). در واقع افراد به صورت فردی با محاسبهٔ هزینه-فایده نسبی ماندن در سرزمین مبدأ یا حرکت به سوی مقصدهای مختلف (کستلز و میلر، ۱۳۹۶: ۳۵) تصمیم به مهاجرت می‌گیرند. نظریهٔ بازار کار دوگانه، مهاجرت‌های بین‌المللی را ناشی از تقاضای نیروی کار در جوامع نوین صنعتی می‌داند. «پیور»^{۲۰} (۱۹۷۹) استدلال می‌کند که مهاجرت اساساً ناشی از تقاضای کار از کشورهای مقصد است و معمولاً از طریق برنامه‌های جذب نیروی کار خارجی آغاز می‌شود. فرض اساسی این است که بازار کار کشورها به دو بخش اصلی تقسیم می‌شود؛ بخشی با مهارت بالا و پردرآمد، و بخشی کم‌مهارت و کم‌درآمد که اشتغال در بخش اول مربوط به موقعیت و منزلت اجتماعی بالا، استخدام در بخش دوم با حقوق و منزلت پایین است. مکانیسم‌های مختلفی وجود دارد که نیاز به نیروی کار خارجی را توضیح می‌دهد. تنظیم دستمزد در بازار، تأمین نیروی کار در مشاغل سطح پایین، ایجاد انگیزه برای نیروی کار بومی، گسترش شبکه‌های قومی و نیاز به نیروی کار در بخش ثانویه که در گذشته توسط زنان و کودکان تأمین می‌شد، از جمله عواملی است که بازار کار نیاز به مهاجر دارد (مسی و همکاران، ۱۹۹۸).

در نظریهٔ اقتصاد جدید، تصمیمات مهاجرتی به وسیلهٔ هریک از افراد به تنهایی گرفته نمی‌شود، بلکه واحدهای بزرگ‌تری مثل خانواده چنین تصمیماتی را می‌گیرند که در آن نه فقط برای بیشتر کردن درآمد مورد انتظار، بلکه هم‌چنین برای کمتر کردن خطرات و محدودیت‌های همراه با شکست‌های گوناگون بازار، به جز آن‌هایی که در بازار وجود دارد، به طور جمعی عمل می‌کنند. درحالی‌که بعضی از اعضای خانواده

می‌توانند فعالیت‌های اقتصادی محلی داشته باشند، دیگران ممکن است برای کار در بازارهای کار خارجی که در آن حقوق و شرایط اشتغال با هم رابطه منفی دارند اقدام کنند. در صورتی که شرایط اقتصادی محلی مناسب نباشد یا درآمد کافی به دست نیاورند، خانواده تصمیم به مهاجرت آن فرد می‌گیرد (مسی و همکاران، ۱۹۹۳: ۴۳۶). در نظریه محرومیت نسبی، «منگالام»^{۲۱} و «شوارزولر»^{۲۲} معتقدند که احساس محرومیت از ارزش‌ها و امور مطلوب، تحت شرایط خاصی، موجب مهاجرت می‌شود (مقدس و شرفی، ۱۳۸۷). بر این اساس، مهاجرت یک رفتار تصادفی نیست، بلکه پاسخی برای رفع محرومیت‌ها محسوب می‌شود (حاج حسینی، ۱۳۸۵). وقتی وضعیت اجتماعی موجود نتواند نیازهای فرد را در حداقل مقدار برآورده سازد، افراد فکر حرکت به مکان‌های دیگر را در سر می‌پروراندند. به جاهایی که به نظر آن‌ها شانس بهتری برای برآوردن نیازهای برآورده نشده و رفع محرومیت محسوس خود خواهند داشت (احمدی، ۱۳۹۰). اما این حرکت فقط به علت محرومیت‌ها نیست، بلکه شناخت این محرومیت‌ها و فرآیندهای اثرگذاری این محرومیت باعث رفتار مهاجرتی می‌شود. مهاجرت پاسخ نهایی به محرومیت نسبی است (حاج حسینی، ۱۳۸۵).

در نظریه جاذبه-دافعه مهاجرتی، افراد در بیشتر وقت‌ها بر اثر عامل‌های جذاب نقطه‌های مهاجرپذیر و عامل‌های دفع‌کننده نقطه‌های مهاجرفرست، مبادرت به مهاجرت می‌کنند. «اورت لی»^{۲۳} (۱۹۶۶) بر عوامل جذب و دفع تأکید نموده و آن‌ها را منشأ بروز مهاجرت می‌داند. همین‌طور بر موانعی در این میان نیز تأکید کرده است. مطابق نظریه جاذبه و دافعه لی، چهار دسته از عوامل، بر مهاجرت تأثیرگذار هستند:

۱. عواملی که با حوزه مبدأ ارتباط دارند (عوامل دافعه)

۲. عواملی که با حوزه مقصد ارتباط دارند (عوامل جاذبه)

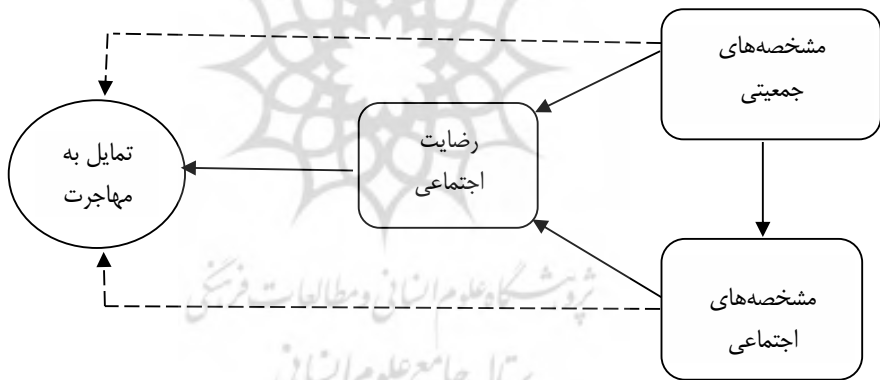
۳. عوامل فردی و شخصی

۴. موانع بازدارنده (زنجانی، ۱۳۸۰).

تصمیم افراد برای مهاجرت به پنداشت آن‌ها از وضعیت جامعه مبدأ و مقصد برمی‌گردد. افراد در تلاش‌اند از موقعیتی ناخوشایند جدا شوند و به جامعه‌ای با امکانات نسبتاً بهتری وارد شوند (لوکاس و میر، ۱۳۸۱؛ ویکس، ۱۳۹۵). اگر فرد هزینه-منفعت موقعیت را بسنجد و عوامل جذب و دفع را در نظر بگیرد، منافع مهاجرت بر هزینه‌هایش بچربد، نقل مکان می‌کند. این تصمیم‌گیری بر مهاجرت با تأکید بر ارتقای کیفیت زندگی است. سرانجام، قصد رفتن به جابه‌جایی می‌انجامد؛ اگرچه وقایع غیرمنتظره نیز ممکن است در تصمیم فرد تأثیر بگذارد (ویکس، ۱۳۹۵).

در نهایت، طبق رویکرد گزینشی بودن مهاجرت، مهاجرت پدیده‌ای صرفاً فردی و ساده نیست که در آن یک شخص تصمیم بگیرد به دنبال فرصت زندگی بهتر محل زندگی خود را تغییر دهد. به بیان دیگر، مهاجران نمونه‌تصادفی از جمعیت نیستند و فرآیند مهاجرت بسیار گزینشی^{۲۵} است. مهاجرت، فرآیندی گزینشی است؛ یعنی، همه مردم مهاجرت نمی‌کنند، تنها بخش خاصی از مردم به این اقدام دست می‌زنند. بر این اساس، ویژگی‌های فردی مهاجران متفاوت از ویژگی‌های افرادی است که اقدام به مهاجرت نمی‌کنند. از این رو، یکی از رویکردهای مطالعه و تبیین مهاجرت، تحلیل رفتار مهاجرتی براساس ویژگی‌های فردی است (لیچر و دیجانگ، ۱۹۹۰). ویژگی‌های فردی در تبیین فرآیند مهاجرت بسیار مهم و کلیدی هستند.

بر اساس رویکردهای نظری مذکور، رضایت از زندگی به عنوان برآیند عوامل دافعه در مبدأ و هم‌چنین مشخصه‌های اجتماعی-جمعیتی براساس رویکرد فرآیند گزینشی مورد توجه این بررسی می‌باشد که در مدل نظری-تحلیلی مطالعه (شکل ۱) نیز نشان داده شده است.

شکل ۱، مدل نظری-تحلیلی مطالعه (نگارندگان، ۱۳۹۸).

به علاوه، براساس مدل نظری و پیشینه تحقیق، فرضیه‌های زیر مطرح و مورد آزمون قرار می‌گیرد:

۱. با افزایش سن، تمایل به مهاجرت کاهش می‌یابد.
۲. تمایل به مهاجرت در میان مردان بیشتر از زنان است.
۳. تمایل به مهاجرت در میان مجردین بیشتر از متأهلین باشد.
۴. با افزایش سطح تحصیلات، تمایل به مهاجرت افزایش می‌یابد.

۵. تمایل به مهاجرت در افراد با طبقه اقتصادی-اجتماعی بالا بیشتر است.
۶. تمایل به مهاجرت در میان اقوام غیرفارس، بیشتر از گروه اکثریت فارسی‌زبان است.
۷. تمایل به مهاجرت در میان اهل سنت و سایر اقلیت‌های دینی بیشتر از افراد شیعه است.
۸. تمایل به مهاجرت در شهرها بیشتر از روستاها می‌باشد.
۹. با کاهش میزان رضایت از زندگی، تمایل به مهاجرت افزایش می‌یابد.

۴. روش تحقیق و داده‌ها

در این پژوهش از تحلیل ثانویه داده‌های خرد (فردی) پیمایش ملی سرمایه اجتماعی استفاده شده است. روش تحلیل ثانویه، به معنای استفاده از داده‌های از قبل گردآوری شده است. در تحلیل ثانویه محقق داده‌ها را به طور مستقیم گردآوری نمی‌کند؛ بلکه به واکاوی و تحلیل ابعاد و اهداف تحقیق براساس داده‌هایی که توسط محقق، گروهی از محققان و یا مراکز پژوهشی و آماری با اهداف دیگری گردآوری شده است، می‌پردازد (بلیکی، ۱۳۸۴؛ باسلو، ۲۰۰۷). منبع داده‌های مورد بررسی در این مطالعه، داده‌های خرد (فردی) پیمایش ملی سنجش سرمایه اجتماعی کشور است که در سال ۱۳۹۳ توسط پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات اجرا شده است. در طرح مذکور از طریق روش پیمایش نمونه‌ای با استفاده از پرسش‌نامه ساخت یافته، داده‌های مورد نیاز در میان افراد ۱۸ سال به بالای شهری و روستایی ساکن در ۳۱ استان کشور گردآوری شده است. جمعیت مورد بررسی در این تحقیق شامل کلیه افراد ۱۸ ساله و بالاتر ساکن در ۳۱ استان کشور اعم از شهری و روستایی است. حجم نمونه ۱۴,۲۰۰ نفر بوده است. برای دستیابی به نمونه‌ها از تکنیک نمونه‌گیری چندمرحله‌ای در هر استان استفاده شده است. به دلیل این‌که پراکندگی صفت‌های مطالعه شده در استان، زیاد است و توجه به این موضوع که مراکز استان‌ها نمی‌تواند معرف کل آن استان باشد، در هر استان، علاوه بر مرکز استان، یک شهر غیر از مرکز استان و نیز برای هر شهر منتخب، حداقل دو روستای تابعه آن شهر در نمونه قرار گرفته است. حجم نمونه در هر استان با توجه به جمعیت آن استان انتخاب شده است.

باتوجه به این‌که تعدادی از افراد نمونه مورد بررسی به پرسش تمایل به مهاجرت خارج از کشور پاسخ نداده بودند، با حذف این موارد تعداد نمونه به ۱۴,۰۳۵ نفر رسید. براساس اطلاعات جدول ۱، بیشترین تعداد نمونه به ۱,۴۵۹ نفر مربوط به استان تهران و کمترین آن مربوط به استان سمنان با ۳۴۰ نفر بوده است.

جدول ۱. تعداد نمونه مورد بررسی به تفکیک استان (نگارندگان، ۱۳۹۸).

استان	فراوانی	درصد	استان	فراوانی	درصد
آذربایجان شرقی	۴۹۸	۳,۵	فارس	۵۱۱	۳,۶
آذربایجان غربی	۵۴۴	۳,۹	قزوین	۳۵۴	۲,۵
اردبیل	۳۵۲	۲,۵	قم	۳۵۸	۲,۶
اصفهان	۵۷۰	۴,۱	کردستان	۴۰۸	۲,۹
البرز	۴۵۴	۳,۲	کرمان	۴۵۲	۳,۲
ایلام	۳۶۶	۲,۶	کرمانشاه	۴۵۸	۳,۳
بوشهر	۳۴۳	۲,۴	کهگیلویه و بویراحمد	۳۵۷	۲,۵
تهران	۱۴۵۹	۱۰,۴	گلستان	۳۸۷	۲,۸
چهارمحال و بختیاری	۳۶۰	۲,۶	گیلان	۴۷۰	۳,۳
خراسان جنوبی	۳۵۴	۲,۵	لرستان	۴۰۷	۲,۹
خراسان رضوی	۵۴۹	۳,۹	مازندران	۴۵۴	۳,۲
خراسان شمالی	۳۵۴	۲,۵	مرکزی	۳۹۵	۲,۸
خوزستان	۴۸۸	۳,۵	هرمزگان	۴۰۱	۲,۹
زنجان	۳۶۳	۲,۶	همدان	۴۲۵	۳,۰
سمنان	۳۴۰	۲,۴	یزد	۳۵۹	۲,۶
سیستان و بلوچستان	۴۴۵	۳,۲	تعداد نمونه	۱۴۰۳۵	۱۰۰,۰

متغیر وابسته تحقیق، تمایل به مهاجرت به خارج از کشور است. مهاجرت به هرگونه تغییر همیشگی محل اقامت گفته می‌شود، و شامل رها کردن فعالیت‌های سازمان‌یافته یک محل و انتقال دایره فعالیت‌ها به محلی دیگر است (ویکس، ۱۳۹۵: ۲۹۰). مهاجرت حرکت نسبتاً دائمی جمعیت است، از یک مکان به مکان دیگر که مقدم بر آن، مهاجران براساس سلسله مراتبی از ارزش‌ها یا هدف‌های باارزش تصمیم می‌گیرند و نتیجه این حرکت، تغییراتی در نظام کنش متقابل مهاجران است (گلاسر^{۲۶}، ۲۰۰۰). به بیان دیگر، مهاجرت بین‌المللی، به جابه‌جایی دائمی یا طولانی مدت مردم در بین مراکز بین‌المللی برای یک دوره یک‌ساله یا بیشتر گفته می‌شود (لوکاس و میر، ۱۳۸۱: ۱۷۴). تمایل به مهاجرت در قالب این پرسش مورد سنجش قرار گرفته است که؛ اگر امکان مهاجرت به یک کشور دیگر را داشتید تا چه اندازه برای این کار اقدام می‌کردید؟. پاسخ به این پرسش در قالب طیف لیکرت بین ۰ تا ۴ (۰ به معنای اصلاً خیلی کم، ۱ کم، ۲ تا حدودی، ۳ زیاد، ۴ خیلی زیاد) مورد بررسی قرار گرفت.

نحوه سنجش متغیرهای مستقل تحقیق، شامل متغیرهای جمعیتی-زمینه‌ای نظیر: جنس، سن، وضعیت تأهل، سطح تحصیلات، احساس رضایت اجتماعی، طبقه اجتماعی، قومیت، مذهب و محل سکونت (شهری / روستایی) می‌باشد که نحوه سنجش آن‌ها در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. نحوه سنجش متغیرهای مستقل تحقیق (نگارندگان، ۱۳۹۸).

متغیرهای تحقیق	نحوه سنجش
متغیرهای جمعیتی	جنس
	در دو مقوله مرد (کد ۱) و زن (کد ۲) مورد اندازه‌گیری قرار گرفته است.
	سن
	در مقیاس فاصله‌ای است که در این مطالعه چهار گروه سنی: ۲۹-۱۸ سال (کد ۱)، ۴۴-۳۰ سال (کد ۲)، ۴۵-۵۹ سال (کد ۳)، ۶۰ ساله و بالاتر (کد ۴) طبقه‌بندی و بررسی شد.
	وضعیت تأهل
	در چهار مقوله مجرد (کد ۱)، متأهل (کد ۲)، بدون همسر بر اثر طلاق (کد ۳)، بدون همسر بر اثر فوت همسر (کد ۴) اندازه‌گیری شده است.
	سطح تحصیلات
	در مقیاس ترتیبی: در شش سطح شامل: بی‌سواد (کد ۱)، ابتدایی (کد ۲)، راهنمایی (کد ۳)، دبیرستان یا دیپلم (کد ۴)، کاردانی یا کارشناسی (کد ۵)، کارشناسی ارشد یا دکتری (کد ۶) سنجش شده است.
متغیرهای زمینه‌ای	احساس رضایت اجتماعی
	در قالب ۴ گویه در طیف لیکرت مرتبط با رضایت از محل سکونت، رضایت مالی و اقتصادی، و بطور کلی رضایت از زندگی سنجش و اندازه‌گیری شد. سپس بر اساس دامنه نمرات، میزان رضایت در سه سطح: کم (کد ۱)، متوسط (کد ۲)، زیاد (کد ۳) اندازه‌گیری شد.
	طبقه اجتماعی
	در مقیاس ترتیبی: در سه سطح، طبقه پایین (کد ۱)، طبقه متوسط (کد ۲)، طبقه بالا (کد ۳) مورد سنجش قرار گرفته است.
	قومیت
	در مقیاس اسمی: در ۹ مقوله، فارس (کد ۱)، ترک (کد ۲)، کرد (کد ۳)، لر (کد ۴)، مازندرانی (کد ۵)، گیلک (کد ۶)، عرب (کد ۷)، بلوچ (کد ۸)، سایر اقوام (کد ۹) سنجش شده است.
	مذهب
	در مقیاس اسمی: در ۳ مقوله شیعه (کد ۱)، اهل سنت (کد ۲)، اقلیت‌های مذهبی (کد ۳) مورد اندازه‌گیری قرار گرفته است.
	محل سکونت (شهری / روستایی)
	در مقیاس اسمی: در دو مقوله روستا (کد ۱) و شهر (کد ۲) مورد سنجش قرار گرفته است.

۵. یافته‌ها

- ویژگی‌های جمعیتی نمونه

تعداد نمونه در این تحقیق شامل ۱۴,۰۳۵ نفر افراد ۱۸ سال به بالای ساکن در ۳۱ استان کشور اعم از شهری و روستایی است. حدود ۷۰٪ از نمونه ساکن در نقاط شهری و ۳۰٪ از ساکنین روستا می‌باشند. بیشترین حجم نمونه شهری مربوط به استان‌های البرز، تهران و اصفهان می‌باشد. در مقابل بیشترین حجم نمونه روستایی به استان‌های گستان، سیستان و بلوچستان و هرمزگان تعلق داشته است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها در جدول ۳، نشان داد که ترکیب جنسی نمونه تقریباً به صورت برابر (۴۹/۶٪ زنان و ۵۰/۴٪ مردان) می‌باشد. میانگین سنی پاسخ‌گویان نیز حدود ۳۹ سال و میانه سنی ۳۶ سال به دست آمده است. ۳۲٪ نمونه ۱۸-۲۹ سال، ۳۵٪ ۳۰-۴۴ سال، ۲۳٪ ۴۵-۵۹ سال و در نهایت ۱۰٪ ۶۰ سال و بالاتر داشته‌اند. به لحاظ وضعیت تأهل، ۷۰٪ از پاسخ‌گویان دارای همسر، ۲۵٪ مجرد و ۵٪ نیز بدون همسر بر اثر فوت یا طلاق می‌باشند. مقوله بدون همسر در بین زنان بیشتر از مردان بوده است. از نظر تحصیلات حدود ۱۰٪ نمونه بی‌سواد می‌باشند، ۱۶٪ تحصیلات ابتدایی، ۱۶٪ تحصیلات راهنمایی داشته، و ۲۹٪ نیز دارای تحصیلات متوسطه و دیپلم و ۲۹٪ دارای تحصیلات دانشگاهی بوده‌اند. سطح تحصیلات مردان بالاتر از زنان مورد بررسی بوده است. در نهایت، به لحاظ محل سکونت حدود ۷۰٪ پاسخ‌گویان در مناطق شهری و ۳۰٪ در مناطق روستایی ساکن بوده‌اند.

- تمایل به مهاجرت از کشور

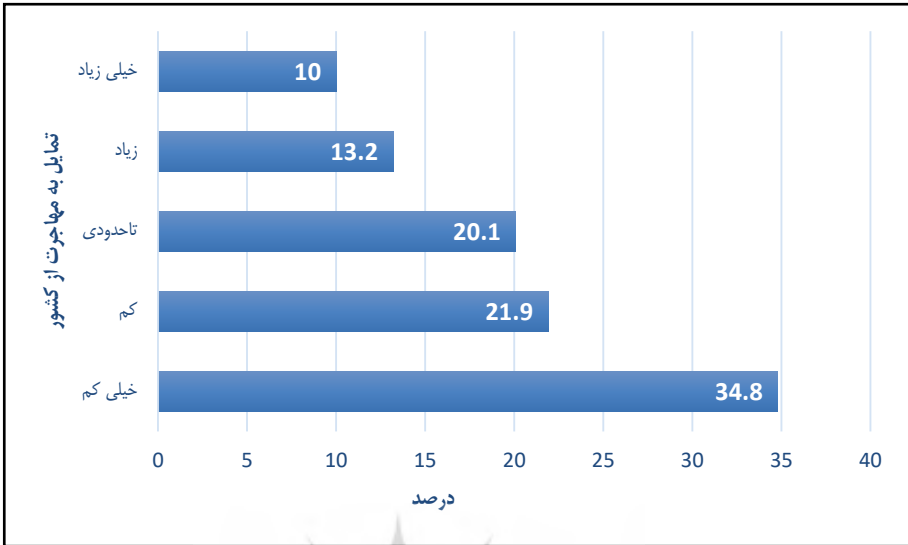
در این بررسی تمایل به مهاجرت خارج از کشور براساس این پرسش سنجیده شده است که «اگر امکان مهاجرت به یک کشور دیگر را داشتید تا چه اندازه برای این کار اقدام می‌کردید؟». نتایج همان‌طور که در شکل ۲، مشاهده می‌شود بیانگر آن است که ۳۵٪ افراد خیلی کم، ۲۲٪ کم، ۲۰٪ تا حدودی، ۱۳٪ زیاد، و ۱۰٪ خیلی زیاد تمایل به مهاجرت خارج از کشور دارند؛ بنابراین، حدود یک-چهارم افراد مورد بررسی تمایل زیادی برای برای مهاجرت خارج از کشور دارند و به عنوان مهاجرین بالقوه محسوب می‌شوند. توزیع استانی تمایل به مهاجرت خارج از کشور نشان داد که بیشترین تمایل مهاجرتی مربوط به افراد مورد بررسی در استان‌های تهران، البرز و کردستان و در مقابل، کمترین آن مربوط به استان‌های خراسان شمالی، هرمزگان و قم می‌باشد.

- نتایج تحلیل دومتغیره

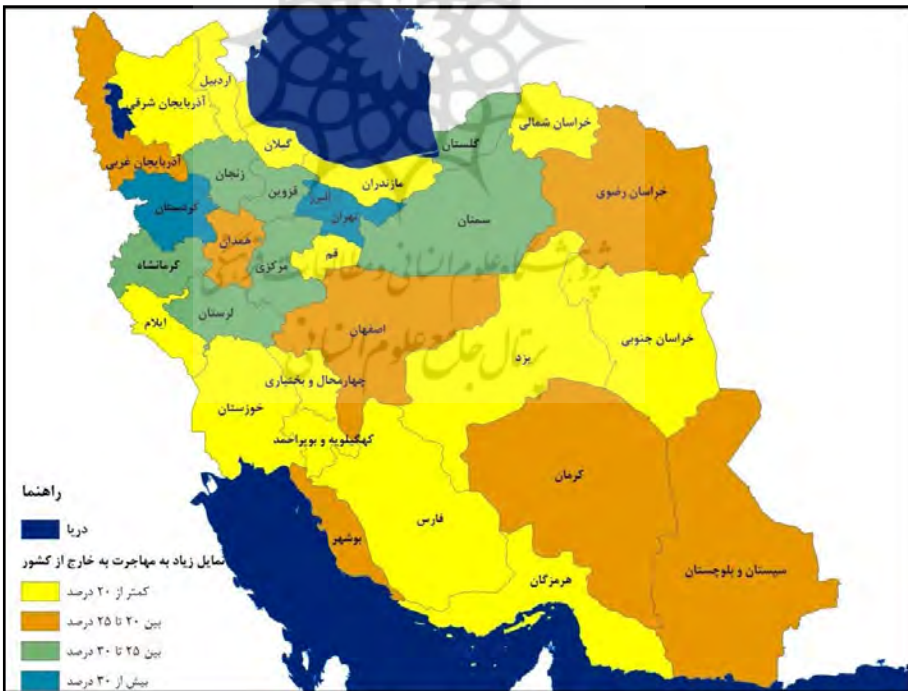
جدول ۴، میزان تمایل به مهاجرت خارج از کشور برحسب متغیرهای جمعیتی را نشان می‌دهد. بر این اساس، متغیرهای جنس، سن، وضعیت تأهل، سطح تحصیلات و وضعیت فعالیت رابطه معناداری با تمایل به مهاجرت خارج از کشور داشته‌اند. مردان بیشتر از زنان تمایل به مهاجرت خارج از کشور دارند. با افزایش سن، تمایل به مهاجرت کاهش یافته است. در بین گروه‌های مختلف زناشویی افراد مجرد بیشترین تمایل و افراد بدون همسر بر اثر فوت همسر کمترین تمایل به مهاجرت دارند. هم‌چنین، هرچه سطح تحصیلات افراد افزایش می‌یابد، تمایل به مهاجرت نیز افزایش می‌یابد.

جدول ۳. مشخصه‌های جمعیتی پاسخ‌گویان (نگارندگان، ۱۳۹۸).

زن		مرد		هر دو جنس			
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی		
-		-		۵۰٫۴	۷۰۷۴	مرد	جنس
				۴۹٫۶	۶۹۶۱	زن	
۳۱٫۸	۲۲۱۷	۳۲٫۹	۲۳۲۸	۳۲٫۴	۴۵۴۵	سال ۱۸-۲۹	سن
۳۵٫۵	۲۴۷۲	۳۴٫۰	۲۴۰۶	۳۴٫۸	۴۸۷۸	سال ۳۰-۴۴	
۲۳٫۴	۱۶۳۱	۲۲٫۶	۱۵۹۵	۲۳٫۰	۳۲۲۶	سال ۴۵-۵۹	
۹٫۲	۶۴۱	۱۰٫۵	۷۴۵	۹٫۹	۱۳۸۶	۶۰ سال به بالا	
۳۸٫۷۳		۳۹٫۰۱		۳۸٫۸۷		میانگین سنی (سال)	
۳۶		۳۶		۳۶		میانه سنی (سال)	
۲۰٫۸	۱۴۴۵	۲۹٫۱	۲۰۵۶	۲۴٫۹	۳۵۰۱	مجرد (هرگز ازدواج نکرده)	وضعیت تاهل
۷۱٫۸	۴۹۹۷	۶۸٫۷	۴۸۵۸	۷۰٫۲	۹۸۵۵	متاهل (دارای همسر)	
۱٫۶	۱۰۹	۰٫۷	۵۳	۱٫۲	۱۶۲	بدون همسر بر اثر طلاق	
۵٫۷	۳۹۴	۱٫۴	۱۰۱	۳٫۵	۴۹۵	بدون همسر بر اثر فوت همسر	
۰٫۲	۱۶	۰٫۱	۶	۰٫۲	۲۲	اظهار نشده	
۱۳٫۱	۹۱۲	۶٫۲	۴۴۰	۹٫۶	۱۳۵۲	بی‌سواد	سطح تحصیلات
۱۷٫۹	۱۲۴۴	۱۴٫۸	۱۰۴۹	۱۶٫۳	۲۲۹۳	ابتدایی	
۱۵٫۰	۱۰۴۲	۱۷٫۶	۱۲۴۶	۱۶٫۳	۲۲۸۸	راهنمایی	
۲۷٫۱	۱۸۸۷	۳۰٫۱	۲۱۲۷	۲۸٫۶	۴۰۱۴	متوسطه و دیپلم	
۲۳٫۴	۱۶۳۰	۲۶٫۵	۱۸۷۴	۲۵٫۰	۳۵۰۴	کاردانی / کارشناسی	
۳٫۳	۲۳۲	۴٫۶	۳۲۲	۳٫۹	۵۵۴	کارشناسی ارشد / دکتری	
۰٫۲	۱۴	۰٫۲	۱۶	۰٫۲	۳۰	اظهار نشده	
۲۹٫۴	۲۰۴۶	۲۹٫۷	۲۱۰۳	۲۹٫۶	۴۱۴۹	روستا	محل سکونت
۷۰٫۶	۴۹۱۵	۷۰٫۳	۴۹۷۱	۷۰٫۴	۹۸۸۶	شهر	
۱۰۰٫۰	۶۹۶۱	۱۰۰٫۰	۷۰۷۴	۱۰۰٫۰	۱۴۰۳۵	تعداد نمونه	

شکل ۲. تمایل به مهاجرت خارج از کشور پاسخ‌گویان (%) (نگارندگان، ۱۳۹۸).

شکل ۳. درصد افراد دارای تمایل زیاد به مهاجرت خارج از کشور به تفکیک استان (نگارندگان، ۱۳۹۸).

جدول ۴. تمایل به مهاجرت خارج از کشور پاسخ‌گویان برحسب متغیرهای جمعیتی (%) (نگارندگان، ۱۳۹۸).

تعداد نمونه	تمایل به مهاجرت (%)			میانگین نمره تمایل (بین ۰ تا ۴)		
	زیاد	متوسط	کم			
۷۰۷۴	۲۵.۸	۲۰.۴	۵۳.۹	۱.۵۰	مرد	جنس
۶۹۶۱	۲۰.۷	۱۹.۸	۵۹.۵	۱.۳۲	زن	
۱۴۰۳۵	$X^2=59.180$ Sig=0.001			$t=7.685$ Sig=0.001	آزمون آماری	
۴۵۴۵	۳۰.۴	۲۲.۳	۴۷.۳	۱.۸۳	۱۸-۲۹ سال	سن
۴۸۷۸	۲۳.۰	۱۹.۶	۵۷.۴	۱.۶۶	۳۰-۴۴ سال	
۳۲۲۶	۱۷.۴	۱۸.۶	۶۴.۱	۱.۵۳	۴۵-۵۹ سال	
۱۳۸۶	۱۴.۵	۱۷.۷	۶۷.۸	۱.۴۷	۶۰ سال به بالا	
۱۴۰۳۵	$X^2=345.671$ Sig=0.001			$F=117.436$ Sig=0.001	آزمون آماری	
۳۵۰۱	۳۳.۳	۲۲.۷	۴۳.۹	۱.۸۹	مجرد (هرگز ازدواج نکرده)	وضعیت تأهل
۹۸۵۵	۲۰.۲	۱۹.۱	۶۰.۶	۱.۶۰	متأهل (دارای همسر)	
۱۶۲	۲۷.۸	۲۳.۵	۴۸.۸	۱.۷۹	بدون همسر بر اثر طلاق	
۴۹۵	۱۱.۱	۱۸.۶	۷۰.۳	۱.۴۱	بدون همسر بر اثر فوت همسر	
۱۴۰۱۳	$X^2=388.349$ Sig=0.001			$F=132.517$ Sig=0.001	آزمون آماری	
۱۳۵۲	۱۳.۳	۱۷.۷	۶۹.۰	۱.۴۴	بی‌سواد	سطح تحصیلات
۲۲۹۳	۱۵.۳	۱۸.۴	۶۶.۴	۱.۴۹	ابتدایی	
۲۲۸۸	۱۸.۶	۲۰.۶	۶۰.۸	۱.۵۸	راهنمایی	
۴۰۱۴	۲۴.۴	۲۰.۶	۵۵.۱	۱.۶۹	متوسطه و دیپلم	
۳۵۰۴	۳۱.۱	۲۱.۲	۴۷.۷	۱.۸۳	کاردانی / کارشناسی	
۵۵۴	۴۱.۵	۱۹.۹	۳۸.۶	۲.۰۳	کارشناسی ارشد / دکتری	
۱۴۰۰۵	$X^2=491.381$ Sig=0.001			$F=99.954$ Sig=0.001	آزمون آماری	

علاوه بر این، تمایل به مهاجرت خارج از کشور برحسب متغیرهای اجتماعی و زمینه‌ای نیز بررسی شد. بر این اساس، احساس رضایت اجتماعی، طبقه اجتماعی، قومیت، مذهب، و محل سکونت با تمایل به مهاجرت خارج از کشور رابطه معناداری داشته‌اند. احساس رضایت اجتماعی با میزان تمایل به مهاجرت خارج از کشور رابطه منفی دارد، یعنی هرچه رضایت اجتماعی کمتر شود، تمایل به مهاجرت خارج از کشور افزایش پیدا می‌کند. هرچه طبقه اجتماعی افراد بالا می‌رود، تمایل به مهاجرت خارج از کشور نیز افزایش می‌یابد. در بین اقوام مختلف نیز، مازندرانی‌ها کمترین و عرب‌ها

و بلوچ‌ها بیشترین تمایل به مهاجرت خارج از کشور را دارند. اقلیت‌های دینی بیشتر از افراد شیعه و درنهایت افراد ساکن شهرها بیشتر از روستاییان تمایل به مهاجرت خارج از کشور را دارا می‌باشند.

- نتایج تحلیل چندمتغیره

با توجه به این‌که متغیر وابسته تحقیق، یعنی تمای به مهاجرت از نوع رتبه‌ای است، مدل رگرسیون خطی قادر به پیش‌بینی متغیر وابسته براساس متغیرهای مستقل نمی‌باشد (عباس‌زادگان و همکاران، ۱۳۸۹). بر این اساس، نیازمند مدلی هستیم تا قابلیت پیش‌بینی متغیر وابسته رتبه‌ای را داشته باشد؛ بنابراین، در این مقاله برای بررسی تأثیر عوامل جمعیتی و زمینه‌ای بر تمایل مهاجرت از کشور از مدل رگرسیون رتبه‌ای استفاده شده است (جدول ۶).

تأثیر متغیرهای جمعیتی-زمینه‌ای بر تمایل به مهاجرت در دو مدل بررسی شد. در مدل ۱، تأثیر متغیرهای جمعیتی (شامل: جنس، سن، وضعیت تأهل و تحصیلات) و در مدل ۲، علاوه بر متغیرهای جمعیتی، متغیرهای اجتماعی-زمینه‌ای (نظیر: رضایت اجتماعی، طبقه اجتماعی، قومیت، مذهب و محل سکونت) نیز وارد مدل شده‌اند. با توجه به نتایج مدل ۲، تمایل به مهاجرت مردان بیشتر از زنان است. هم‌چنین، میزان تمایل به مهاجرت خارج از کشور به‌طور معناداری در میان جوانان بیشتر از سالمندان، در میان افراد مجرد بیشتر از افراد متأهل، در میان ترک‌ها کمتر، گیلک‌ها، و عرب‌ها بیشتر از فارس‌ها، در میان اهل تسنن و اقلیت‌های دینی بیشتر از افراد شیعه، وجود دارد. هم‌چنین، با افزایش سطح تحصیلات و طبقه اجتماعی تمایل به مهاجرت خارج از کشور افزایش می‌یابد. در مقابل، میزان رضایت اجتماعی رابطه معکوسی با تمایل به مهاجرت دارد و افراد با رضایت اجتماعی پایین بیشتر تمایل به مهاجرت دارند.

نتایج آزمون نکویی برازش مدل با توجه به معنی‌داری مقدار کای اسکوئر نشان می‌دهد که مدل رگرسیونی مدل مناسبی است و متغیرهای مستقل به خوبی قادراند متغیر وابسته را تبیین کنند. هم‌چنین، نتیجه آزمون خطوط موازی با توجه به معناداری آن نشان می‌دهد که فرض صفر (مقادیر پارامترهای متغیرهای مستقل در میان تمام طبقات متغیر وابسته ثابت است) رد می‌شود. از این رو، مقادیر پارامترهای متغیرهای مستقل در میان تمام طبقات متغیر وابسته ثابت نیستند. علاوه بر این‌ها، معنادار نشدن دو آماره کای اسکوئر پیرسون و انحراف (بزرگ‌تر از ۰/۰۵) بیانگر آن است که متغیر وابسته و متغیرهای مستقل رابطه خوبی با یکدیگر داشته و مدل رگرسیونی مناسبی برازش شده است.

جدول ۵. تمایل به مهاجرت خارج از کشور پاسخ‌گویان برحسب متغیرهای اجتماعی-زمینه‌ای (%)
(نگارندگان، ۱۳۹۸).

تعداد نمونه	تمایل به مهاجرت (%)			میانگین نمره تمایل (بین ۰ تا ۴)		
	زیاد	متوسط	کم			
۸۹۰۹	۲۵.۰	۲۰.۵	۵۴.۵	۱.۵۰	کم	احساس رضایت اجتماعی
۴۰۱۷	۲۰.۰	۲۰.۴	۵۹.۶	۱.۳۰	متوسط	
۱۱۰۹	۲۰.۸	۱۵.۴	۶۳.۸	۱.۲۱	زیاد	
۱۴۰۳۵	$X^2=69.314$ Sig=0.00			$F=45.106$ Sig=0.001	آزمون آماری	
۶۵۱۵	۲۲.۹	۱۸.۹	۵۸.۲	۱.۶۵	پایین	طبقه اجتماعی
۷۳۱۱	۲۳.۲	۲۱.۱	۵۵.۸	۱.۶۷	متوسط	
۱۸۹	۳۸.۱	۲۱.۷	۴۰.۲	۱.۹۸	بالا	
۱۴۰۱۵	$X^2=39.265$ Sig=0.001			$F=15.541$ Sig=0.001	آزمون آماری	
۶۹۰۵	۲۳.۵	۲۰.۲	۵۶.۲	۱.۶۷	فارس	قومیت
۳۱۰۵	۲۲.۲	۱۶.۳	۶۱.۶	۱.۶۱	ترک	
۱۱۳۷	۲۳.۶	۱۹.۲	۵۷.۳	۱.۶۶	کرد	
۱۴۴۱	۲۵.۱	۲۰.۳	۵۴.۵	۱.۷۱	لر	
۲۲۴	۱۷.۹	۲۲.۳	۵۹.۸	۱.۵۸	مازندرانی	
۳۷۶	۱۷.۸	۲۸.۲	۵۴.۰	۱.۶۴	گیلک	
۳۴۵	۲۲.۳	۴۰.۹	۳۶.۸	۱.۸۶	عرب	
۲۱۷	۳۰.۹	۲۲.۱	۴۷.۰	۱.۸۴	بلوچ	
۱۲۴	۲۳.۴	۲۱.۸	۵۴.۸	۱.۶۹	سایر اقوام	
۱۳۸۷۴	$X^2=171.468$ Sig=0.001			$F=6.338$ Sig=0.001	آزمون آماری	
۱۲۹۷۶	۲۲.۸	۲۰.۲	۵۷.۲	۱.۶۶	اسلام- شیعه	مذهب
۹۰۸	۲۹.۹	۲۱.۲	۴۸.۸	۱.۸۱	اسلام- سنی	
۴۵	۳۳.۳	۲۴.۴	۴۲.۲	۱.۹۱	اقلیت‌های دینی	
۱۳۹۲۹	$X^2=33.950$ Sig=0.001			$F=16.936$ Sig=0.001	آزمون آماری	
۴۱۴۹	۱۸.۸	۲۰.۳	۶۰.۹	۱.۵۸	روستا	محل سکونت
۹۸۸۶	۲۵.۱	۲۰.۰	۵۴.۹	۱.۷۰	شهر	
۱۴۰۳۵	$X^2=68.625$ Sig=0.001			$t=-8.250$ Sig=0.001	آزمون آماری	

جدول ۶- نتایج رگرسیون رتبه‌ای عوامل مؤثر بر تمایل به مهاجرت از کشور (نگارندگان، ۱۳۹۸).

مدل ۲		مدل ۱		متغیرهای مستقل	
Sig.	OR	Sig.	OR		
				(زن) ^R	جنس
۰,۰۰۱	۱,۱۹	۰,۰۰۱	۱,۱۳	مرد	
				(+۶۰) ^R	سن
۰,۰۰۱	۱,۳۴	۰,۰۰۱	۱,۳۴	۱۸-۲۹ سال	
۰,۰۰۱	۱,۲۴	۰,۰۰۱	۱,۲۲	۳۰-۴۴ سال	
۰,۰۵۰	۱,۱۰	۰,۰۴۲	۱,۱۰	۴۵-۵۹ سال	
				(متاهل) ^R	وضعیت تأهل
۰,۰۰۱	۱,۲۱	۰,۰۰۱	۱,۲۶	مجرد	
۰,۳۱۲	۱,۰۶	۰,۳۰۹	۱,۰۶	بدون همسر	
				(بیسواد) ^R	تحصیلات
۰,۵۸۶	۱,۰۳	۰,۶۳۴	۱,۰۲	ابتدایی	
۰,۰۳۰	۱,۱۲	۰,۰۲۱	۱,۱۲	راهنمایی	
۰,۰۰۱	۱,۲۲	۰,۰۰۱	۱,۲۱۳	متوسطه و دیپلم	
۰,۰۰۱	۱,۴۷	۰,۰۰۱	۱,۴۷	کارشناسی	
۰,۰۰۱	۱,۸۳	۰,۰۰۱	۱,۷۶	کارشناسی ارشد/دکتری	
				(زیاد) ^R	میزان رضایت اجتماعی
۰,۰۰۱	۱,۳۰			متوسط	
۰,۰۰۱	۱,۵۷			کم	
				(پایین) ^R	طبقه اجتماعی
۰,۰۵۳	۱,۰۵			متوسط	
۰,۰۰۱	۱,۵۴			بالا	
				(فارس) ^R	قومیت
۰,۰۰۱	۰,۸۷			ترک	
۰,۲۳۳	۰,۹۵			کرد	
۰,۱۵۹	۰,۹۵			لر	
۰,۶۰۱	۰,۹۶			مازندرانی	
۰,۰۲۲	۱,۱۶			گیلک	
۰,۰۰۱	۱,۷۵			عرب	
۰,۴۵۶	۱,۷۳			بلوچ	
۰,۹۸۵	۱,۰۰			سایر	
				(تشیع) ^R	مذهب
۰,۰۰۱	۱,۳۹			تسنن و اقلیت‌های دینی	
				(روستا) ^R	محل سکونت
۰,۰۰۱	۱,۱۰			شهر	
۷,۴		۵,۱		Pseudo R ² (%)	
Model fit (x ² =1048.478 Pearson(x ² =13825.643 Deviance(x ² =12453.711 Test of Parallel Lines(x ² =385.578		Sig=0.001 df=13551 Sig=0.048 df=13551 Sig=1.000 Sig=0.001)		آزمون‌های نیکویی برازش مدل (مدل ۲)	

۶. بحث و نتیجه‌گیری

مهاجرت جزو جدانشدنی از تاریخ زندگی بشر است. مهاجران در پی دستیابی به شرایط زندگی بهتر و گاهی به‌عنوان استراتژی بقا دست به مهاجرت می‌زنند. امروزه مهاجرت به قدری گسترش یافته است که کاستلز و میلر (۲۰۰۳) دنیای امروز را «عصر مهاجرت» نامیده‌اند. مهاجران، معمولاً جوانان و افراد تحصیل‌کرده و یا ماهر می‌باشند که مهاجرت آن‌ها جامعه را با یک سری مسائل روبه‌رو می‌سازد. در این راستا، پرسش محوری مقاله حاضر چنین بود؛ میزان تمایل به مهاجرت به خارج از کشور چقدر است و عوامل مؤثر بر آن کدامند؟. برای پاسخ به این پرسش از تحلیل ثانویه داده‌های خرد (فردی) پیمایش ملی سرمایه اجتماعی (۱۳۹۳) استفاده شده است. تعداد نمونه در این تحقیق شامل ۱۴۱٬۰۳۵ نفر افراد ۱۸ سال به بالای ساکن در ۳۱ استان کشور اعم از شهری و روستایی است. براساس نتایج پژوهش، حدود یک-چهارم نمونه مورد بررسی، تمایل زیادی به مهاجرت از کشور داشته‌اند و می‌توان آن‌ها را مهاجرین بالقوه قلمداد کرد. نتایج تحلیل دو متغیره رابطه بین متغیرهای جمعیتی و زمینه‌ای با تمایل به مهاجرت خارج از کشور نشان داد که، این افراد عمدتاً مرد، مجرد، در سنین جوانی، با تحصیلات کارشناسی ارشد و دکتری می‌باشند. علاوه بر این، افراد با تمایل زیاد مهاجرتی بیشتر در طبقه بالای اجتماعی بوده‌اند؛ هم‌چنین، تمایل به مهاجرت در میان اقلیت‌های دینی و قومی (نظیر بلوچ‌ها) و همین‌طور ساکنین در شهرها بیشتر بوده است.

براساس نتایج تحلیل چند متغیره، تمایل به مهاجرت خارج از کشور به‌طور معناداری در میان مردان بیشتر از زنان، جوانان بیشتر از سالمندان، افراد مجرد بیشتر از افراد متأهل، در میان کردها، مازندرانی‌ها، و لرها بیشتر از فارس‌ها، در میان اهل تسنن و اقلیت‌های دینی بیشتر از افراد شیعه، می‌باشد. بر این اساس، رویکرد گزینشی بودن مهاجرت مورد تأیید قرار گرفت. هم‌چنین، با افزایش سطح تحصیلات، طبقه اجتماعی و میزان درآمد سرپرست خانوار، میزان تمایل به مهاجرت خارج از کشور افزایش می‌یابد. در مقابل، میزان رضایت اجتماعی رابطه معکوسی با تمایل به مهاجرت دارد و افراد با رضایت اجتماعی پایین بیشتر تمایل به مهاجرت دارند. از این رو، رضایت اجتماعی که برآیند اصلی نظریه جاذبه و دافعه می‌باشد از اهمیت زیادی در تبیین میل به مهاجرت برخوردار است.

یافته‌های پژوهش در زمینه اثرگذاری عوامل جمعیتی و اجتماعی بر تمایل به مهاجرت خارج از کشور با مطالعات قبلی انجام شده در کشور همخوانی دارد؛ برای مثال، تمایل بالاتر مهاجرت خارج از کشور در میان مردان (جواهری و سراج‌زاده، ۱۳۸۴؛ صالحی‌عمران، ۱۳۸۵؛ ارشاد و حمایت‌خواه‌چهرمی، ۱۳۸۶؛ جانمردی، ۱۳۸۶؛

محسنی‌تبریزی و عدل، ۱۳۸۶؛ مقدس و شرفی، ۱۳۸۸)، افراد مجرد (جانمردی، ۱۳۸۶؛ محسنی‌تبریزی و عدل، ۱۳۸۶؛ مقدس و شرفی، ۱۳۸۸)، جوانان (جانمردی، ۱۳۸۶؛ محسنی‌تبریزی و عدل، ۱۳۸۶؛ مقدس و شرفی، ۱۳۸۸)، افراد با تحصیلات دانشگاهی (صالحی‌عمران، ۱۳۸۵؛ ارشاد و حمایت‌خواه‌جهرمی، ۱۳۸۶؛ جانمردی، ۱۳۸۶؛ محسنی‌تبریزی و عدل، ۱۳۸۶؛ مقدس و شرفی، ۱۳۸۸؛ راهشخو و همکاران، ۱۳۹۱؛ پایتختی‌اسکویی و طبقچی‌اکبری، ۱۳۹۴)، افراد از طبقه اجتماعی بالا (چلبی و عباسی، ۱۳۸۳؛ محسنی‌تبریزی و عدل، ۱۳۸۶؛ مقدس و شرفی، ۱۳۸۸؛ قرابی‌تبریزی و همکاران، ۱۳۹۲)، و ساکنین در شهر (محسنی‌تبریزی و عدل، ۱۳۸۶؛ مقدس و شرفی، ۱۳۸۸) در مطالعات قبلی نیز تأیید شده است. از این‌رو، اغلب افراد دارای انگیزه مهاجرتی را افراد تحصیل‌کرده، ماهر و متخصص تشکیل می‌دهند. در نتیجه‌گیری از مقاله می‌توان گفت سودای مهاجرت در میان ذهنیت نسل‌های جدید شکل گرفته و بر این اساس می‌توان انتظار داشت جریان مهاجرت از کشور افزایش یابد.

بنابراین، سودای مهاجرت بهترین توصیف این عقیده است که ترک کردن بهتر از ماندن است. «کالینز» (۲۰۱۸) صریحاً پیش‌زمینه تمایلات و آرزوها را یک نیروی اجتماعی می‌داند؛ «ری» (۲۰۰۶) تمایلات را پایه اجتماعی میل فردی شناخته است. تمایل به مهاجرت تجلی خاص تری از افکار و احساسات در مورد تحرک بالقوه (کارلینگ و کالینز، ۲۰۱۸) است که تمایل مردم به تحقق فرصت‌های اقتصادی، اجتماعی، انسانی یا سیاسی است که در پنجره‌های آرزوی آن‌هاست، منعکس می‌کند. براساس نتایج مطالعه، عوامل مختلفی زمینه‌ساز تمایل مهاجرت به خارج از کشور می‌باشند، شناخت این عوامل می‌تواند بر تمایلات و جریان‌ات مهاجرتی در آینده تأثیرگذار باشد. تمایل به مهاجرت، مانند رفتار مهاجرت، از تعاملات بین ویژگی‌های فردی و فضای گسترده‌تر مهاجرت در سطح کلان (نظیر رضایت از شرایط اقتصادی، اجتماعی و سیاسی جامعه) به وجود می‌آید (کارلینگ و کالینز، ۲۰۱۸؛ کارلینگ و شوئل، ۲۰۱۸).

درنهایت، با توجه به نتایج تحقیق، در جامعه امروز ایران تمایل به مهاجرت رو به افزایش است و کشور با حجم بالایی از مهاجران بالقوه مواجه است. در این زمینه، سه پیشنهاد سیاستی مطرح می‌شود. با توجه به نتایج، بیشتر افراد با تحصیلات دانشگاهی تمایل به مهاجرت خارج از کشور دارند. در این زمینه نیاز هست که سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان توجه ویژه‌ای به اساتید، نخبگان و دانشجویان دکتری، به ویژه در زمینه فراهم کردن امکانات آموزشی و پژوهشی و فرصت‌های شغلی داشته باشند. هم‌چنین، برقراری عدالت فضایی و اجتماعی در کشور و توجه ویژه و بدون تبعیض به اقوام و اقلیت‌ها می‌تواند از مهاجرت بیشتر آن‌ها بکاهد. درنهایت این‌که، افزایش سطح رفاه

و رضایت اجتماعی یکی از مهمترین راهبردهای سیاستی است که می‌تواند در کاهش تمایل به مهاجرت از کشور مفید و اثربخش باشد.

پی‌نوشت

1. World Migration Report
2. Sipinen
3. Bäck
4. Van Dalen
5. Gardner
6. de Groot
7. Czaika
8. Vothknecht
9. Jorgen Carling
10. Involuntary immobility
11. Fassmann and Hintermann
12. Van Dalen
13. Agadjanian
14. Czaika and Vothknecht
15. Van Mol and Timmerman
16. Baláz
17. Massey
18. Sjaastad
19. Todaro
20. Piore
21. Mangalam
22. Schwarzweller
23. Overt. I. Lee
24. Weeks
25. Highly selective
26. Glasser

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

کتابنامه

- ابراهیمی، یزدان، (۱۳۸۱). «بررسی عوامل اقتصادی مؤثر بر تمایل دانشجویان رشته‌های برق و کامپیوتر به مهاجرت». فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره ۲۳ و ۲۴، صص: ۷۵-۹۶.
- احمدی، فخرالدین، (۱۳۹۰). «آموزش عالی و مهاجرت نخبگان». پژوهشنامه دانشگاه و مسائل فرهنگی، شماره ۸۵، صص: ۳۹-۷۹.
- ارشاد، فرهنگ، (۱۳۸۰). «مبانی نظری فرار مغزها برحسب شکل‌های مختلف آن در شرایط کنونی». نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران، شماره ۵، صص: ۴۵-۵۰.
- ارشاد، فرهنگ، و حمایت‌خواه جهرمی، مجتبی، (۱۳۸۶). «بررسی عوامل مؤثر بر تمایل به برون‌کوچی نخبگان علمی ایران (نظرسنجی از دانشجویان دوره تحصیلات تکمیلی دانشگاه تهران)». فصلنامه توسعه اجتماعی، دوره اول، شماره ۳، صص: ۷-۳۰.

- افشاری، علی؛ معینی، سید رضا؛ و انصاری، حمید، (۱۳۹۹). «بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر گرایش جوانان تهرانی به مهاجرت خارج از کشور». نشریه مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، شماره ۴۷، صص: ۳۵-۹.
- آسایش، امید؛ کاظمی‌پور، عبدالمحمد؛ و صدیقی، بهرنگ، (۱۳۹۸). «سودای مهاجرت: میل به مهاجرت و تصویر ذهنی از غرب در تجربه دانشجوی مهاجران ایرانی». نشریه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، شماره ۵۷، صص: ۸۳-۵۱.
- بلیکی، نورمن، (۱۳۸۴). طراحی پژوهش‌های اجتماعی. حسن چاوشیان (مترجم)، نشر نی، تهران.
- پایتختی‌اسکویی، سیدعلی؛ و طبقچی‌اکبری، لاله، (۱۳۹۴). «بررسی رابطه بین نرخ باسواد و مهاجرت در ایران». مجله مطالعات جامعه‌شناسی، دوره ۸، شماره ۲۶، صص: ۷۳-۸۳.
- توکل، محمد؛ و عرفان‌منش، ایمان، (۱۳۹۳). «فرا تحلیل کیفی مقالات علمی ناظر بر مسأله فرار مغزها در ایران». بررسی مسائل اجتماعی ایران، دوره ۵، شماره ۱، صص: ۴۵-۷۵.
- جانتن، الهه؛ فلاحی، محمدعلی؛ و سیفی، احمد، (۱۳۹۴). «بررسی عوامل مؤثر بر مهاجرت از کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه به کشور آمریکا». مجله علوم اجتماعی (دانشگاه فردوسی مشهد)، شماره ۲۵، صص: ۱۹۶-۱۶۷.
- جانمردی، مهوش، (۱۳۸۶). «مطالعه جامعه‌شناختی پدیده مهاجرت نخبگان در ایران از سال ۱۳۳۲ تا ۱۳۸۵ (مورد مطالعه: سقز در استان کردستان)». پیک نور، شماره ۳، صص: ۱۴۱-۱۲۷.
- جوادزاده، پدram، (۱۳۹۴). «علل مهاجرت نخبگان ایرانی به دانشگاه‌های آمریکا». مجله مدیریت فرهنگی، شماره ۲۸، صص: ۹۵-۱۱۲.
- جواهری، فاطمه؛ و سراج‌زاده، سیدحسین، (۱۳۸۴). «جلای وطن: بررسی عوامل مؤثر بر گرایش دانشجویان به مهاجرت به خارج از کشور». فصلنامه زبان و ادبیات فارسی، شماره ۵۰ و ۵۱، صص: ۵۳-۸۸.
- چلبی، مسعود؛ و عباسی، رسول، (۱۳۸۳). «تحلیل تطبیقی فرار مغزها در سطوح خرد و کلان». پژوهشنامه علوم انسانی، شماره ۴۱ و ۴۲، صص: ۱۳-۳۶.
- حاتمی، علی؛ جهانگیری، جهانگیر؛ و فتاحی، سجاد، (۱۳۹۱). «بررسی عوامل مرتبط با گرایش دختران تحصیل کرده به مهاجرت به خارج از کشور (مطالعه موردی دانشجویان دختر مراجعه کننده به مراکز اعزام به خارج دانشجوی شهر شیراز)». فصلنامه زن و جامعه، شماره ۲، صص: ۵۵-۸۰.

- حاج حسینی، حسین، (۱۳۸۵). «سیری در نظریه‌های مهاجرت». فصلنامه راهبرد، شماره ۴۱، صص: ۳۵-۴۶.
- حاجی یوسفی؛ محمد، امیر؛ و بهمرد، سمیه، (۱۳۸۵). «چرایی مهاجرت نخبگان از ایران پس از پایان جنگ تحمیلی». فصلنامه پژوهشنامه علوم سیاسی، شماره ۴، صص: ۶۶-۲۷.
- حکیم‌زاده، رضوان؛ طلایی، ابراهیم؛ و جوانک، ماندانا، (۱۳۹۲). «تأثیر عوامل آموزشی، اجتماعی و فرهنگی بر تمایل به مهاجرت از کشور در دانشجویان دانشگاه تهران». فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره ۶۹، صص: ۱۰۲-۸۱.
- خواجه‌نوری، بیژن؛ و سروش، مریم، (۱۳۸۵). «بررسی عوامل مؤثر بر نگرش جوانان به مهاجرت از کشور (نمونه مورد مطالعه: جوانان شهر شیراز)». مجله علوم اجتماعی (دانشگاه فردوسی مشهد)، شماره ۷، صص: ۸۱-۴۷.
- ذکایی، محمدسعید، (۱۳۸۵). «جوانان، جهانی شدن و مهاجرت‌های بین‌المللی: پژوهشی در میان نخبگان جوان». مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ۷، شماره ۲، صص: ۷۵-۴۱.
- راهشخو، مریم، رفیعیان، مجتبی، و امینی، الهام، (۱۳۹۱). «بررسی نقش عوامل اجتماعی و فرهنگی بر مهاجرت دانشجویان ایرانی به خارج از کشور (نمونه موردی: دانشگاه علوم پزشکی پته، شهر پیچ کشور مجارستان)». فصلنامه پژوهش اجتماعی، شماره ۱۶، صص: ۱۰۴-۸۳.
- رضوی الهاشم، بهراد، (۱۳۹۵). «طراحی الگوی دوسویه مهاجرت نخبگان علمی (ضرورت پیشرفت در جاده‌ای دوطرفه)». مجله مدیریت فرهنگی، شماره ۳۰، صص: ۴۴-۳۳.
- رنایی، محسن، شیرازی، همایون؛ و صادقی عمروآبادی، بهروز، (۱۳۹۳). «بررسی عوامل مؤثر در جریان مهاجرت از ایران با استفاده از مدل پانل پویا». فصلنامه تحقیقات اقتصادی، شماره ۱۰۷، صص: ۳۶۲-۳۳۷.
- زنجانی، حبیب‌اله، (۱۳۸۰). مهاجرت. انتشارات سمت، تهران.
- سیفی، عبدالمجید؛ و خالقی‌نژاد، مریم، (۱۳۹۵). «جهانی شدن و آثار آن بر مهاجرت نیروی کار». فصلنامه سیاست خارجی، دوره ۳۰، شماره ۳، صص: ۱۶۲-۱۳۷.
- شاه‌آبادی، ابوالفضل؛ و جامه‌بزرگی، آمنه، (۱۳۹۳). «تأثیر آزادی اقتصادی، سیاسی و مدنی بر مهاجرت (با تأکید بر مهاجرت نخبگان)». فصلنامه مجلس و راهبرد، شماره ۷۷، صص: ۶۹-۴۱.

- صادقی، رسول؛ و سیدحسینی، سیده متین، (۱۳۹۸). «میزان تمایل جوانان به مهاجرت بین المللی و عوامل تعیین‌کننده آن در شهر تهران». نشریه مطالعات راهبردی ورزش و جوانان، شماره ۴۳، صص: ۲۶-۹.
- صادقی، رسول؛ عباسی شوازی؛ محمدجلال؛ و صلواتی، بهرام، (۱۳۹۶). «ایران در بستر مهاجرت‌های بین‌المللی». فصل ششم گزارش تحولات جمعیت در جمهوری اسلامی ایران، صص: ۱۳۸-۱۱۵.
- صادقی، عباس؛ و افقی، نادر، (۱۳۸۴). «نقش دانشگاه‌ها در کاهش مهاجرت نخبگان». فصلنامه رهیافت، شماره ۳۶، صص: ۳۰-۲۲.
- صالحی‌عمران، ابراهیم، (۱۳۸۵). «بررسی نگرش اعضای هیئت علمی نسبت به علل مهاجرت نخبگان به خارج از کشور (مورد مطالعه: دانشگاه مازندران)». نامه علوم اجتماعی، شماره ۲۸، صص: ۸۰-۵۶.
- طاهری‌دمنه، محسن؛ پورعزت، علی اصغر؛ و ذوالفقارزاده، محمد مهدی، (۱۳۹۴). «تأملی در مفهوم تصاویر آینده به مثابه ساخت هویت اجتماعی». فصلنامه مطالعات ملی، دوره ۱۶، شماره ۴، صص: ۷۶-۶۱.
- عربیان، نسربین، (۱۳۸۹). «بررسی عوامل مهاجرت نخبگان در ایران». فصلنامه فرهنگ پژوهش، شماره ۷، صص: ۱۷۴-۱۶۱.
- فروتن، یعقوب، (۱۳۹۱). «بررسی اجتماعی و جمعیت‌شناختی مناسبات هویت و مهاجرت». فصلنامه مطالعات علمی، دوره ۱۳، شماره ۲، صص: ۹۶-۷۳.
- فروتن، یعقوب، (۱۳۹۶). «مهاجرین بالقوه در ایران: تبیین جمعیت‌شناختی و اجتماعی تمایلات مهاجرت به خارج از کشور». نشریه مطالعات جمعیتی، شماره ۶، صص: ۲۱۶-۱۸۹.
- فلاحی، کیومرث؛ و منوریان، عباس، (۱۳۸۷). «بررسی عوامل مهاجرت نخبگان (سرمایه‌های انسانی) و ارائه راهبردهای مناسب برای پیشگیری از این پدیده». فصلنامه دانش و توسعه، شماره ۲۴، صص: ۱۳۶-۱۰۷.
- قاسمی‌اردهایی، علی، (۱۳۹۲). «مهاجرت شبکه‌ای و تعیین‌کننده‌های آن: مطالعه جریان‌های مهاجرت از استان آذربایجان شرقی به استان تهران». دوفصلنامه نامه انجمن جمعیت‌شناسی، دوره ۸، شماره ۱۵، صص: ۱۲۱-۹۷.
- قرابی تبریزی، فریده؛ سری دیوشلی، ابراهیم؛ و کفاشی، مجید، (۱۳۹۲). «عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بر میزان گرایش بانوان تهرانی برای مهاجرت به کشورهای مهاجرپذیر در سال ۱۳۸۹». فصلنامه پژوهش اجتماعی، شماره ۱۹، صص: ۸۳-۱۰۴.

- کستلز، استفن؛ و میلر، مارک جی.، (۱۳۹۶). عصر مهاجرت جابه‌جایی بین‌المللی جمعیت در دنیای مدرن. علی طایفی (مترجم)، انتشارات جامعه‌شناسان، تهران.
- محسنی تبریزی، علی‌رضا؛ و عدل، ماندانا، (۱۳۸۶). «بررسی عوامل روان‌شناختی اجتماعی مؤثر بر تمایل اعضا هیئت علمی دانشگاه‌های شهر تهران به مهاجرت به خارج». نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، شماره ۴، صص: ۷۰-۹۸.
- مرادی، شیما، (۱۳۸۸). «فرار پنهانی مغزها: تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر فرار مغزها». فصلنامه مطالعات ملی کتابداری و سازماندهی اطلاعات، دوره ۲۰، شماره ۲، صص: ۲۷۴-۲۵۵.
- مقدس، علی اصغر؛ و شرفی، زکیه، (۱۳۸۸). «بررسی عوامل برانگیزنده گرایش به مهاجرت‌های بین‌المللی جوانان ۱۸ تا ۳۰ ساله شهرهای شیراز و ارسنجان». مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ۱۰، شماره ۱، صص: ۱۹۰-۱۶۲.
- موحد، مجید؛ و نیازی، صغری، (۱۳۸۷). «رابطه میان گرایش دانشجویان دختر به مهاجرت خارج از کشور با ویژگی‌های فرهنگی آنان». فصلنامه پژوهش زنان، دوره ۶، شماره ۱، صص: ۵۴-۲۹.
- نظری، مهدی؛ و آقازاده، محمدرضا، (۱۳۹۴). «پویاشناسی مهاجرت نخبگان با تأکید بر انگیزاننده‌ها». نشریه علمی-ترویجی راهبرد توسعه، شماره ۴۲، صص: ۱۶۴-۱۳۸.
- نوری حکمت، سمیه؛، ملکی، محمدرضا؛ برادران عطارمقدم، حمیدرضا؛ و دهنویه، رضا، (۱۳۸۸). «عوامل مؤثر بر مهاجرت نخبگان از دیدگاه دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی ایران». مجله مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی، دوره ۶، شماره ۲، صص: ۱۸۴-۱۸۱.
- ویکس، جان، (۱۳۹۵). جمعیت: مقدمه‌ای بر مفاهیم و موضوعات. الهه میرزایی (مترجم)، مؤسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور، تهران.

- Agadjanian V.; Nedoluzhko L. & Kumskov, G., (2008). "Eager to leave? Intentions to migrate abroad among young people in Kyrgyzstan". *International Migration Review*, 42, Pp: 620-651.

- Baláž V.; Williams, A.M. & Fifeková, E., (2016). "Migration decision making as complex choice: eliciting decision weights under conditions of imperfect and complex information through experimental methods". *Population, Space and Place*, 22, Pp: 36-53.

- Boslaugh, S. (2007). *Secondary Data Sources for Public Health: A Practice Guide*. Cambridge University Press.
- Carling, J., (2002). "Migration in the age of involuntary immobility: Theoretical reflections and Cape Verdean experiences". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28(1), Pp: 5-42.
- Carling, J. & Collins, F. L., (2018). "Aspiration, desire and the drivers of migration". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44 (6), Pp: 909-926.
- Carling, J. & Schewel, K., (2018). "Revisiting Aspiration and Ability in International Migration". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44 (6), Pp: 945-963.
- Cerruti, M. & Massey, D., (2001). "On the auspices of female migration from Mexico to the United States". *Demography*, 38 (2), Pp: 187-200.
- Collins F. L., (2018). "Desire as a Theory for Migration Studies: Temporality, Assemblage and Becoming in the Narratives of Migrants", *Journal of Ethnic and Migration Studies*". 44 (6), Pp: 964-980. doi:10.1080/1369183X.2017.1384147.
- Czaika, M. & Vothknech, M., (2014). "Migration and aspirations – are migrants trapped on a hedonic treadmill?". *IZA Journal of Migration*, 3(1), Pp: 2-21.
- De Groot C.; Mulder, C. H. Das, M. & Manting, D., (2011). "Life Events and the Gap between Intention to Move and Actual Mobility". *Environment and Planning A*, 43(1), Pp:48-66.
- Douglas, S. M.; Arango, J.; Hugo, G.; Kouaouci, A.; Pellegrinoand, A. & Edward Taylor, J., (1993). "Theories of International Migration: A Review and Appraisal". *Population and Development Review*, 19(3), Pp: 431-466.
- Fassmann H. & Hintermann, C., (1998). "Potential east-west migration, demographic structure, motives and intentions". *Czech Sociological Review*, 6, Pp: 59-72.
- Gardner R. W.; De Jong, G. F.; Arnold, E. & Carino, B. V., (1986). "The Best-Laid Schemes: An Analysis of Discrepancies between Migration Intentions and Behavior". *Population and Environment*, 8(1-2), Pp: 63-77.
- Lichter, D. T. & De Jong, G. F., (1990). "The United States". In:

International Handbook on Internal Migration, edited by Charles B. Nam, William J. Serow, and David F. Sly. New York: Greenwood Press.

- Marrow H. B. & Klekowski von Koppenfels, A., (2020). "Modeling American Migration Aspirations: How Capital, Race, and National Identity Shape Americans' Ideas about Living Abroad". *International Migration Review*, 54(1), Pp: 83-119.'

- Ray D., (2006). "Aspirations, Poverty and Economic Change". *Oxford University Press*, Understanding poverty, Vol. 1, Pp: 409-421.

- Sipinen, J. & Back, M., (2016). "Generalised Trust and Perceptions of Immigration in Europe". *European Consortium fro Political Research Conference*, 10 September, Pargue.

- Sjaastad, L., (1962). "The Costs and Returns of Human Migration". *Journal of Political Economy*, Vol. 70, Pp: 80-93.

- Todaro, M., (1969). "A Model of Labour Migration and Urban Unemployment in Less-developed Countries". *The American Economic Review*, 59(1), Pp: 138-48.

- United Nation (2020). *Word Migration Report*, The UN Migration Agency.

- Van Dalen, H. P.; Groenewold, G. & Schoorl, J. J., (2005). "Out of Africa: what drives the pressure to emigrate?". *Journal of Population Economics*, 18, Pp: 741-778.

- Van Mol, C. & Timmerman, C., (2014). "Should I stay or should I go? An analysis of the determinants of intra European student mobility". *Population, Space and Place*, 20, Pp: 465-479.

- Williams A. M.; Jephcote, C.; Janta, H. & Li, G., (2017). "The Migration Intentions of Young Adults in Europe: A Comparative, Multi-Level Analysis". *Population Space and Place*, e2123. <https://doi.org/10.1002/psp.2123>.